

TÓTH ISTVÁN JÁNOS

Gazdasági érdekszervezetek és érdekérvényesítési módszerek a gazdasági átmenetben (1990–1992)

BEVEZETÉS

Az alábbiakban a magyarországi érdekvédelmi szervezetek egy csoportjának 1992-es helyzetét, céljait és érdekérvényesítési módszereit elemzem¹. Arra kerestem választ, hogy *a)* a gazdasági érdekszervezetek mennyire tudták szilárdan megvetni a lábukat a gazdasági átmenet során; *b)* hogyan kívánnak érdekeiknek érvényt szerezni; *c)* milyen viszonyt alakítottak ki a parlamenti pártokkal; *d)* mindezek alapján milyen érdekszervezeti struktúra látszik kirajzolódni.

A dolgozatban a tárgyalta szervezetek fontosabb jellemzőinek megragadására, helyzetük leírására törekszem. Munkámat első megközelítésnek tekintem, amely, remélem közelebb visz a szóban forgó szervezetek kapcsolatainak, politikai aspirációinak, a politikai pártokhoz, valamint a gazdaságirányítás intézményeihez való viszonyuknak a megértéséhez.

A vizsgálat köre az Érdekegyeztető Tanács munkaadói oldalán részt vevő szervezetek közül az alábbiakra terjedt ki:

- Munkaadók Országos Szövetsége (MAOSZ); az MGK tagvállalatainak érdekvédelmi szövetsége,
- Vállalkozók Országos Szövetsége (VOSZ),
- Kézműves Kamara (IPOSZ); a Kisiparosok Országos Szövetsége utódszervezete,
- Magyar Iparászövetség (OKISZ); az Ipari Szövetkezetek Országos Szövetségének utódszervezete,
- Magyar Gyáriparosok Országos Szövetsége (MGYOSZ),

– Kereskedők Országos Szövetsége (KISOSZ); a Kiskereskedők Országos Szövetségének utódja.

A többi szervezettel nem, vagy csak érintőlegesen foglalkozom, és eltekintek a kifejezetten szakmai szervezetektől, kamaráktól²; egy-egy szektornak többnyire egy intézmény, vállalat köré rendeződő érdekcsoportjaitól (atomenergia-lobby, vízügyi lobby stb.).

AZ ÉRDEKVÉDELMI SZERVEZETEK HELYZETE

A legitimitás nyomában

A vizsgált gazdasági érdekszervezetek mindegyike kereste a helyét a hazai gazdasági-politikai mezőben. Mindegyiknek szembe kellett néznie az átmenetből természetszerűen fakadó nagyfokú bizonytalansággal, ami e szervezetek gazdasági alapjait, taglétszámát, tagsági összetételét, szervezeti felépítését egyaránt érintette, csakúgy, mint társadalmi vagy politikai kapcsolatrendszerüket. Ez a bizonytalansági faktor különböző mértékben befolyásolta az egyes szervezeteket.

Három tényezőt célszerű kiemelni, amelyek — részben egymásra épülve — magyarázzák az érdekvédelmi szövetségek helyzetét és befolyásolják érdekvédelmi tevékenységüket. Ezek: a) a gazdaság tulajdonosi szerkezetében történő generális változások; b) az érdekvédelmi szervezet öndefiníciójának és taglétszámának ellentmondása; c) a változásokhoz való szervezeti és ideológiai alkalmazkodás kényszere.

A magánszektor előretörése és a privatizáció eredményeként átrendeződött a gazdaság tulajdonosi struktúrája, ami közvetlenül érintette az egyes szervezetek tagságát, illetve tagsági összetételét. Egyes vállalati formák aránya marginálissá vált (mint pl. a szövetkezeti forma az iparban), folyamatosan apad az állami tulajdonban lévő vállalati kör, eközben pedig többszörösére nőtt a magánvállalkozások és magánvállalkozók száma. Az általános recesszió nyomán egyes érdekvédelmi szövetségek tagságuk 30–40 százalékát veszíthették el³; vagy a privatizáció nyomán tagságuk csökkenését, illetve karakterisztikus⁴ átalakulását kellett regisztrálniuk, míg mások potenciális tagsága rövid idő alatt megsokszorozódott.

A gazdasági átalakulás két oldalról is növelte az egyes érdekvédelmi szövetségek helyzetének instabilitását. Az első táblázatban láthatjuk, hogy meglehetősen nagy eltérés mutatkozott az egyes szervezetek taglétszáma és az általuk képviselni kívánt gazdasági csoport létszáma között. A magánszektor egy-egy szegmensét tömörítő volt „transzmissziós szervezetek” (KISOSZ, OKISZ és a KIOSZ-utód IPOSZ) többé-kevésbé lefedték az általuk képviselni kívánt kört⁵, ezzel szemben az új szervezetek — épp nagyságukat bizonyítandó — igen szélesen határozták meg hatókörüket. Így a magát a „vállalkozók országos szövetségének” tekintő VOSZ, a „magyar nagyiparosokat” tömörítő MGYOSZ, vagy a „munkaadók országos szervezete” (MAOSZ) az adott

csoportoknak csak töredékét tekinthette tagjának. Ez nem kérdőjelezi meg érdekérvényesítési képességüket, amely természetesen nemcsak a taglétszám nagyságától függ; az eltérés e szervezetek gazdasági, politikai fellépésének megértéséhez fontos adaléku szolgál. E szervezeteknél az önképnek való megfelelés a tagság növelésére és a szervezet kiépítésére irányuló kényszerben jelent meg.

Minden érdekszervezet egy adott kör egyedüli képviselőjeként tűntette fel magát, és minden e körben lévő potenciális tag integrálására törekedett. Ez az igény éppen az újonnan létrejött szervezeteknél okozta a legnagyobb feszültséget.

Egészen más oldalról érintette a gazdasági átmenet a volt „transzmisziós szervezeteket”. A pártállam összeomlásával egy csapásra megszűnt korábbi funkciójuk, politikai kapcsolataik semmivé foszlottak, és maguknak a szervezeteknek a léte is veszélybe került⁶. Mindez az érintett szervezetek vezetőségének és céljainak radikális megújítását tette szükségessé.

Válaszul erre a kihívásra e szövetségek élére új vezetőség került, amely legfőbb céljának az érdekszervezet megmentését, helyzetének stabilizálását, társadalmi-politikai kapcsolatainak újraszervezését tekintette. Ehhez jelentősen módosította a szervezet belső felépítését, újragondalmazta céljait és — ha kellett — megváltoztatta a nevét.⁷

Exkluzív-inkluzív szervezetek

Az 1. táblázatban található arányszám, amely az egyes érdekvédelmi szövetségek taglétszámának és az általuk képviselni kívánt csoport létszámának hányadosaként mutatja a szervezetek potenciális tagsága körében való *kiterjedtségét*, jól jellemzi az egyes munkaadói szövetségek helyzete közötti alapvető különbségeket.

A kiterjedtség különböző foka az érdekérvényesítés két szemben álló stratégiáját hívta életre.

Az egyik az *exkluzivitásra törekvés*, ami leginkább a potenciális tagsági kört lefedő szervezetekre (IPOSZ, KISOSZ) jellemző és a lehetséges tagság körének „megszűrésében”, követelmények támasztásának igényében, azaz a piacra lépés intézményes korlátozásának igényében öltött testet.⁸

A kamarai törvénytől a szervezet mindkét csoportja saját helyzetének legalizálását és a képzésben, a működési engedélyek kiadásában, az adott tagsági kör bizonyos „felügyeletében” és „ellenőrzésében” való szerepének jogi biztosítását várta. Az IPOSZ mellett, hogy az iparosképzés növekvő hányadának megszervezésére törekedett, olyan iparos kamarai státusra pályázott, amely pl. kötelező tagsággal, a vállalkozásalapítás előfeltételeként funkcionáló kamarai cégjegyzékrációval és a tagok feletti „törvényességi felügyelet” ellátásával járna.¹⁰ Az egyéni vállalkozásról kiadott 1990. V. törvény szigorítását szorgalmazták: „Lehet, hogy a Németh-kormány idején elfogadott egyéni vállalkozói törvény megfelel az angolszász liberalizmus elveinek, a magyar valóságtól viszont idegen.”¹¹

1. táblázat

*A gazdasági érdekképviseletek taglétszáma
és a képviselni kívánt csoportok létszáma*

Szervezet	taglétszám (1)	a képviselni kívánt csoport	a csoport létszáma (2)	(1)/(2)
KISOSZ	30 000 (a)	magánkereskedők	158 204 (b)	0.19
IPOSZ	110 000 (a)	kisiparosok	226 462 (b)	0.49
OKISZ	2 170 (a)	ipari szövetkezetek kis és közép nagyságú iparvállalatok (rt, kft)	3 357 (h) 1 321 (d)	
			Σ= 4 678	0.46
MAOSZ	4 500 (c)	állami vállalatok szövetkezetek rt, kft gmk, bt	9 889 (e) 48 999 (e) 52 136 (f)	
			Σ= 111 024	0.04
VOSZ	6 000 (a)	jogi személyiségű gazdasági társaságok (rt, kft) jogi személyiség nélküli gazd. társaságok	58 999 (i) 52 136 (f)	
			Σ= 101 135	0.06
MGYOSZ	100 (a)	nagy magánvállalkozók állami vállalatok menedzserai (g)	?	

(a): a szervezet saját közlése;

(b): 1992. márciusi adat. Forrás: *Üzlet*, 1992. június 9.;(c): 1991. decemberi adat. Forrás: *HVG*, 1991. december 7.;(d): 10–100 millió Ft közötti árbevételt elérő magántulajdonban lévő gazdasági társaságok és jogi személyiségű társaságok száma 1990-ben. Forrás: A kettős könyvvitelre és az egyszerűsített kettős könyvvitelre kötelezett vállalkozások 1990-es mérlegadatai. Idézi: Gém Erzsébet: *A vállalkozásösztönzés és a piacra lépés támogatása*. 1991. kézirat;(e): 1992. márciusi adat. Forrás: *Figyelő*, 1992. június 4.;(f): 1991-es adat. Forrás: *Figyelő*, 1992. június 4.;(g): minden magánvállalkozó, aki legalább 10 millió forintos magánvagyonnal rendelkezik és olyan állami vállalatok vezetője, amelyeket 3 éven belül privatizálnak, és a menedzsmentnek legalább 3 millió forint részesedése van a gyárban. Forrás: *Magyar Hírlap*, 1991. november 11.;(h): a feldolgozóiparban, építőiparban dolgozó, valamint a kereskedelem, közúti jármű és közszükségleti cikk javításával foglalkozó szövetkezetek száma 1992 februárban. Forrás: *Statistikai Havi Közlemények*, 1992. 2–3. szám, 67. oldal;(i): 1992. márciusi adat. Forrás: *Figyelő*, 1992. június 4. A többségében magántulajdonban lévő rt-k és kft-k számát nem lehet pontosan megállapítani. Azonban ha csak az itt közölt adat felével számolunk is, ez nem változtat érdemben a képzett mutatónkon.

Más okból ugyan, de az MGYOSZ is inkább az *exkluzivitásra* törekedett, ám ez nem kiterjedtségének magas fokából, hanem abból következik, hogy céljait csak mint szűk csoport képviselheti hatékonyan.¹²

A szervezetek másik, *inkluzív* csoportja inkább taglétszámának bővítésére¹³, illetve az exkluzivitásra irányuló szándékok blokkolását tűzte célul.

Ezek az eltérő stratégiák komoly konfliktusokat eredményezhetnek az egyes érdekcsoportok között. Ezt példázza a VOSZ (mint inkluzivitásra törekvő csoport) és a főleg a nagy, már régóta piacon lévő vállalatok érdekeit képviselő OIH (az „idegenforgalmi lobby” megtestesítője) között kirobbant ellentét az utazási irodák szabályozása körül. A nagy utazási irodák nyomására kiadott, az utazásszervezői és -közvetítői tevékenységről szóló 2/1992. (I. 13.) és a szakmai minősítést szabályozó 3/1992. (I. 13.) IKM rendeletek az utazási irodák számára olyan feltételeket támasztottak, amelyeket jobbra a nagy és régóta működő vállalkozások tudnak teljesíteni (pl. vagyoni biztosíték, az alkalmazottak számára több év idegenforgalmi gyakorlat, szakirányú képzettség).¹⁴ A VOSZ természetesen magára vállalta a kisebb utazási irodák érdekeinek képviselését.

Igaz ugyan, hogy az inkluzív irányultságú érdekszövetségek a szervezeti fejlődés bizonyos stádiumában exkluzívvá válnak (lásd Olson: 1987: 116), és érdekeik érvényesítésében más vezérelveket kezdenek el követni, de ennek 1992-ben — a gazdasági átmenet bizonytalan légkörében — még nem volt realitása.¹⁵

Heterogén, egymást keresztező szövetségek

A heterogenitás különböző mértékben ugyan, de — az egyedüli KISOSZ-tól eltekintve — minden munkaadói érdekképviselő jellemzője volt. Egy-egy szervezeten belül különböző ágazatokhoz tartozó, más-más tulajdonosi formában működő, gazdasági súlyukat tekintve eltérő nagyságú vállalkozásokat, vállalatokat találhattunk (lásd a 2. táblázatot).

Mindegyik szervezet igyekezett persze valamilyen specifikum mentén meghatározni magát. A VOSZ leginkább a „társas és egyéni vállalkozók”, a MAOSZ a „munkaadók” (állami és vegyes tulajdonban lévő vállalatok, vállalkozások), az IPOSZ az „iparosok”, az OKISZ az „ipari szövetkezetek” és újabban a „középnagyságú vállalatok”, az MGYOSZ a „magyar nagyvállalkozók és menedzserek” szervezetének tekintette magát. Ezek a sajátosságok valójában nem különítették el élesen egymástól az egyes szervezeteket, amelyek nem mint különérdekek képviselői, hanem mint a „vállalkozók”, a „munkaadók”, az „iparosok”, a „menedzserek” országos és „egyetemes” érdekeinek képviselőiként kívántak fellépni. Az általánosság ilyen szintjén megfogalmazott érdekek azonban korlátokkal és nehézkesen fordíthatók le a napi cselekvés szintjére. Ebből következően e szervezetek tevékenysége a heterogenitás mértékének függvényében a) általános gazdaságpolitikai kérdésekre irányult, b) egy-egy konkrét érdekérvényesítési aktus inkább a szerveze-

tek egy kitüntetett csoportjának (többnyire vezetőségének) törekvéseit realizálta. A KISOSZ-ra kevésbé volt jellemző ez, mint pl. a VOSZ-ra vagy a tagszervezetekkel sem rendelkező MGYOSZ-ra.

A helyzetet tovább bonyolítja, hogy a heterogenitás mellett a többes tagság is gyakori volt. A szövetségek egyes tagjai a „biztonság kedvéért” nem ritkán máshol is tagok, de arra is volt példa, hogy valamelyik szövetség egy-egy tagszervezete másik szövetségnek is tagja.¹⁶ Egy vállalkozás egyszerre lehet tagja pl. a MAOSZ-nak, az MGYOSZ-nak vagy az OKISZ-nak, de az is előfordulhat, hogy a KISOSZ egy taggyesülete a MAOSZ tagszervezeteként is működik. Az egyszerre több szervezethez tartozás önmagában nem is lenne probléma, ha az egyes szervezetek funkciója, jogállása, illetve céljai elválnának egymástól.

A kontinentális gyakorlatban, pl. Németországban természetes, hogy egy vállalat, vállalkozás egyszerre több érdekképviselő tagja. Ezek azonban más-más céllal jöttek létre, illetve különböző tevékenységi körrel működnek. A németországi gazdasági érdekképviselői szervezetek az alábbi négy csoportba sorolhatók:

- „– az egyes gazdasági ágazatok csúcsszervei, amelyek tagjaik gazdaságpolitikai érdekeit képviselik;
- a munkáltatói szervezetek, amelyek szociálpolitikai érdekeket képviselnek;
- az ipari és kereskedelmi kamarák, amelyek a gazdasági öngazdálkodás feladatait látják el, és az összes gazdasági ágazat közös — regionális — érdekeit képviselik;
- vállalkozók meghatározott egyéb csoportjainak szakmai szervezetei.

(...) Mindegyik vállalat tagja a helyi ipari vagy kereskedelmi kamarának, valamelyik munkáltatói szervezetnek, egy vagy több szakmai szervezetnek” (Sándor 1989).

A gazdasági érdekszervezetek 1992-ben ettől lényegesen eltérő stádiumban tevékenykedtek. Tevékenységükben, céljaikban egyesíteni igyekeztek mind a gazdasági ágazati csúcsszövetségek, mind a munkáltatói érdekvédelmi szövetségek, mind a kamarák funkcióit.

Kvazi-csúcsszövetségek

A nyugat-európai tőkés országok többségében az üzleti érdekeket képviselő szervezetek (business associations) olyan csúcsszövetségek, amelyeknek nem a vállalatok, hanem területi vagy szakmai alapon szerveződő szövetségeik a tagjai. Az angolszász országokban ezzel szemben az üzleti élet szervezetei túlnyomórészt közvetlen vállalati tagsággal működnek (lásd Coleman–Grant 1988).

2. táblázat

Az érdekszervezetek létszáma és felépítése

Szervezet	alakulás dátumai	felépítés	tag-szervezetek száma	taglétszám	kiket kíván képviselni
MAOSZ	1991 január	területi és szakmai tag-szervezetek	az MGK tagszervezetei	4500 vállalat (a)	munkaadók: állami vállalatok szövetkezetek jogi személyiségű és személyiség nélküli társaságok
VOSZ	1988. febr. 20.	területi és szakmai csoportok szövetsége	26 területi 12 szakmai tagozat (a)	kb. 6000 vállalkozás (a)	társas és egyéni vállalkozások
MGYOSZ	1991. nov. 21.	tervezett felépítés: ágazati és regionális tagozatok	még nincs	100 fő	magán-vállalkozók, állami vállalatok szövetkezetek vezetői
IPOSZ (Kézműves Kamara)	1989 május 1990 szept. (IPOSZ); 1992 március (Kézműves Kamara)	szakmai és területi alapon szerveződött ipar-területek szövetsége	250 területi és 40 országos szakmai szövetség (a)	110 000 iparos (a)	„privatát tőkével működő kisüzemek és kisvállalkozók egyetemes érdekeit védi és képviseli”
OKISZ (Magyar Ipar-szövetség)	vezetőváltás 1990-ben és 1991-ben; névváltoztatás 1992 tavaszán	területi szövetségek	23 területi szövetség (a)	1760 szövetkezet 410 kft, rt (a)	a középvállalati szektor érdekképviseleti feladatait látja el
KISOSZ (Kereskedők Országos Szövetsége)	1991. május 30.	területi (megyei) szövetségek, egyéni tagság	21 területi 1 országos egyesületből áll (a)	30 000 (a)	magán-kereskedők

(a): a szervezet közlése szerint

A hazai szervezetek között lényeges választóvonal volt az, hogy míg a „régí-új” szervezetek (OKISZ, KISOSZ, IPOSZ és az ugyancsak idesorolható MAOSZ) mögött széles regionális és szakmai szövetségi háttér állt (ezek igazi csúcsszövetségeknek is tekinthetők), addig mind a VOSZ, mind a belőle kivált MGYOSZ jobbra ilyen háttér híján tevékenykedett, bár mindkettő törekedett helyi és szakmai kapcsolatok kiépítésére és a meglévők megszilárdítására.

Ebből következően a gyengébb regionális és szakmai háttérrel rendelkező szervezetek érdekvégyesítési tevékenységükkel inkább az országos politika szintjén jelentek meg, ezzel szemben a másik csoport — kapcsolatai felhasználásával — a helyi társadalom szintjén törekedhetett eséllyel gazdasági és politikai pozíciók megszerzésére.

Ez utóbbi szervezetek több képviselője jutott mandátumhoz az önkormányzati képviselő testületekben, illetve szerzett pozíciókat azok szkbizottságaiban.

Igaz ugyan, hogy az országos politikában, illetve az érdekegyeztetés országos szintjén (ÉT) mind a KISOSZ, mind az OKISZ 1992 tavaszáig, Bossányi Katalin kifejezésével élve, jobbra „hallgatagságával tüntetett”, de helyi szinten — hasonlóan az IPOSZ-hoz (amely nem volt ilyen hallgató, lásd a világhiállítás körüli kampányt) — e szervezetek még mindig rendkívül jó kapcsolatokkal és érdekvégyesítési lehetőségekkel rendelkeznek.¹⁷

A gyenge tagszervezeti háttérrel, vagy tagszervezetek nélküli „csúc-szövetségek” valószínűleg jelentős — a belső szervezeti felépítést és a belső politikai erőviszonyokat érintő — változásokon mennek keresztül a következő években. Nemcsak egyes már létező szervezetek taktikai és stratégiai koalíciója várható, hanem az is, hogy az újonnan létrejött szervezetek tovább osztódnak¹⁸, vagy igazi csúciszervezetekké válnak. Az első lépés az egyes szervezeteken belüli érdekluralitás intézménysülése.

Az 1990 decemberében 70 taggal megalakult VOSZ építőipari tagozata¹⁹ 1992 márciusban a következő felhívással fordult a VOSZ-tagokhoz:

„Az Építőipari Tagozat tagjai az elmúlt évek során arra a sajnálatos megállapításra jutottak, hogy a VOSZ és annak Elnöksége nem képviseli számunkra megnyugtatóan, kellő elkötelezettséggel és határozottsággal a vállalkozók érdekeit (...)”

„Az Építőipari Tagozat tagjai úgy érzik, nincs mellettük hathatós érdekképviselő, és azoknak a tárgyalásoknak, melyekről egyáltalán tudomást szerzünk, nincsen számunkra pozitív eredménye, az elvonások akadálytalanul nőnek tovább, az érdekeinket sértő központi áremelések ellen egyetlen érdekképviselő sem lép fel.”²⁰

Instabilitás

A 3. táblázatban látható, hogy a legtöbb új szervezet kis apparátussal rendelkezett, és azt is tudjuk, hogy a szervezetek vezetői többségükben társadalmi munkában tevékenykedtek.²¹ Mindez azt eredményezte, hogy az egyes szervezetek politikájának, irányvonalának kialakításában az apparátusok egyáltalán nem jutottak szerephez, annál inkább az egyes szövetségek vezető személyiségei. Ahogy a VOSZ-t leginkább Palotás János, úgy az MGYOSZ-t Széles Gábor neve fémjelzte.

3. táblázat

Az érdekszervezetek központi apparátusa, tagdíja, bevételei

Szervezet	az apparátus létszáma	tagdíj évente	miből tartják fenn magukat?
MAOSZ	5 fő; a MAOSZ szoros kapcsolatot tart fenn az MGK tagszervezeteivel	5000–40 000 Ft a mérték függ attól, hogy tagja-e egy kamarai szövetségnek is	tagdíj mellett az MGK támogatja őket
VOSZ	10 fő; adminisztráció	a tagdíj 10 000–50 000 Ft között mozog a tagok vállalkozásának teherbíróképessége szerint	tagdíj mellett az NGKM 1991-ben és 1992-ben mintegy 80 millió forinttal támogatta őket a kereskedelmi alapból
MGYOSZ	2 fő; az elnökség minden tagja gyakorló vállalkozó vagy menedzser	75 000 Ft	egyedüli bevétel a tagdíj
IPOSZ	40 fő;	4500 Ft	a tagdíj a bevételek töredékét adja; a bevétel nagy része az IPOSZ vagyonszerzéséből, valamint más gazdasági tevékenységből származnak
OKISZ	50 fő; a tagszervezetek szintjén 2–10 fő	a tagok létszám, bevétel, és vagyon függvényében 8000–50 000 Ft évi tagdíjat fizetnek	tagdíjából tartják fenn magukat
KISOSZ	10 fő;	a szövetséget alkotó egyesületek tagdíja 30 000–60 000 Ft	a tagdíjak mellett a bevételek nagyobb hányada a gazdasági tevékenység, pl. a <i>Kereskedelmi Élet</i> c. lap kiadása

Az intézményesülés alacsony foka *instabillá* tette az érdekvédelmi szervezeteket. A kulcsfontosságú személyek magatartása, tevékenysége alapjaiban határozhatta meg egy-egy szervezet tevékenységét.²²

Verseny a tagokért — szelektív ösztönzők

Tevékenységükben és saját fontosságuk bizonyításában az érdekszervezetek jelentős szerepet szántak azoknak az ösztönzőknek, amelyekkel igyekeztek tagjaikat a szövetségben megtartani, illetve új tagok belépését elérni. Ezek az ún. szelektív ösztönzők (lásd Olson 1987) többnyire különféle szolgáltatások, amelyek csak a tagok számára hozzáférhetők.

Az adott szövetség manifeszt céljaihoz képest látszólag mellékes dolgokról van szó. Az egyes szervezetek tevékenységi körét tekintve azonban látható, hogy vezetőségük igencsak komoly erőfeszítéseket tett annak érdekében, hogy újabb és újabb ösztönzőket biztosítson a tagság részére.

A vizsgált szervezetek a tagok számára közvetlenül igénybe vehető szolgáltatások széles körét nyújtották:

A) Hagyományos vállalkozási vagy munkajogi tanácsadás és továbbképzési tanfolyamok szervezése, piaci információk közvetítése, a tagok számára ingyen hozzáférhető adatbázisok létesítése.

B) Kapcsolatkeresés más országbeli, illetve nemzetközi társszervezetekkel, partnerkeresés, bemutatkozások szervezése. Ezek a tevékenységek szorosan összekapcsolódtak a tagok számára nyújtott előnyök megszerzésével.²³

Az egyes szervezetek közötti konkurencia talán e területen volt a legélesebb. Egy-egy nemzetközi szervezet támogatásának elnyerése, vagy egy nagyobb üzleti lehetőség tető alá hozása, alapítványi pénzek elosztásában való részvétel egyrészt nemzetközi presztízszt biztosít, másrészt hosszú időre stabilizálhatja az adott szervezet helyzetét.

A külkapcsolatok építése terén a VOSZ nehezen behozható előnyre tett szert a többi szervezethez képest. Ez persze nem véletlen: a VOSZ vezetősége a megalakulás óta koncepciózusan törekedett a nemzetközi elismerés megszerzésére, a külkapcsolatok építését kezdettől fogva rendkívül fontos célnak tekintette.²⁴ Ennek eredményeként külföldön a VOSZ-t többnyire úgy ismerik, mint a magyar vállalkozók egyedüli érdekképviseleti szervezetét.²⁵

A VOSZ nagy sikerként könyvelte el hogy „1991-ben a magyar munkaadók képviselőjeként — Kelet-Európában elsőként — felvették a Munkaadók Nemzetközi Szövetségébe (IOE)”.²⁶

C) Az ösztönzők másik csoportja különféle biztosítási és pénzügyi, illetve hitelezési szolgáltatások megszervezése a tagok számára.

Vállalkozói szövetségek tagjait támogató hitelkonstrukciók 1992-ig a Postabank és a VOSZ, valamint a Budapest Bank és az IPOSZ közötti együttműködés eredményeként jöttek létre.

A Budapest Bank 1991-től 4000 IPOSZ-tag kisiparosnak 1,4 milliárd Ft forgóeszközhitelt folyósított.²⁶ Itt érdemes visszautalni arra, hogy a

START-hitel feltételeit a VOSZ az IPOSZ-szal közösen dolgozta ki és elbírálásában fele-fele arányban az IPOSZ–Budapest Bank, valamint a VOSZ–Postabank vett volna részt. A VOSZ azonban az utolsó pillanatban visszalépett.²⁷ A VOSZ álláspontjának megváltozásában leginkább az játszott szerepet, hogy a hitel törlesztését csak az egyéni vállalkozók számolhatták volna el költségként, míg a társas magánvállalkozók — akik a VOSZ tagjai között többségben vannak — már nem. Ez a konstrukció nem felelhetett meg a VOSZ-tagok igényeinek, és így szelektív ösztönzőként sem jöhetett szóba.²⁸

Ellenben a VOSZ és a Postabank közötti együttműködés több téren is gyümölcsözőnek bizonyult. Ez a kapcsolat nemcsak Palotást segítette hozzá a PHARMATRADE megvásárlásához, hanem — hasonlóan az IPOSZ–BB együttműködéshez — hozzájárult egy, csak a VOSZ-tagok rendelkezésére álló forgóeszközhitel-konstrukció létrejöttéhez. Ennek keretében 1991-től 1992 áprilisig a Postabank 128 millió forintot helyezett ki VOSZ-tagok részére.²⁹ Az már a dolog pikantériájához tartozik, hogy a hitelfelvételhez szükséges hitelképességi vizsgálatot arra az ECONOMIX Rt-re bízta, amelynek vezetője (Kovács István) a VOSZ társelnöke.³⁰

D) Az érdekszervezetek ugyancsak fontos, de a vizsgálat időpontjáig még nem realizált törekvése olyan saját bank, biztosítótársaság létrehozása, amely kifejezetten az érdekszervezetek tagjainak nyújtana szolgáltatásokat. Az újságokban többször felröppent a hír egy, az IPOSZ által alapítandó bankról (Primus Bank). A banktörvény elfogadása és az EBRD kiválása után azonban az IPOSZ vezetőségének új alapokról kellett kezdenie a szervezést.³¹ A bankot az iparosok bankjának képzik el — központja is a jelenlegi IPOSZ székházában lenne.

E) Vonzóak az olyan *exkluzív megállapodások* is, amelyek révén a szövetség tagjai egyedi szolgáltatásokhoz jutnak hozzá. Ennek jellemző példája a VOSZ és a MALÉV közötti együttműködés, miszerint: „A Vállalkozók Országos Szövetsége és a MALÉV exkluzív megállapodást kötve létrehozta a MALÉV Vállalkozói Klubját. A klubtagsághoz a VOSZ elnökének ajánlásával bármely — az éves tagdíjat befizetett — VOSZ-tag a vállalkozás vezetője vagy megjelölt képviselője *kérelme alapján* juthat hozzá. A mágneses adathordozóval ellátott kártya számos kedvezmény mellett 20%-os díjkedvezményt biztosít a MALÉV-nál megvásárolt bármely MALÉV járat igénybevételénél. (...) A klubtagság a VOSZ referenciához kötődik, külön tagsági díjjal nem jár, míg számos szolgáltatást biztosít.”³²

F) Az 1991 novemberében létrejött MGYOSZ — kis létszámú csoport révén — a tagok számára olyan közvetlenül kamatoztatható előnyök megszerzését tűzte célul, amelyek növelik a tagok privatizációba való beleszólási, illetve az állami vagyonhoz való hozzájutási lehetőségeit. Az MGYOSZ — a már említett külkapcsolatok bővítésén és a tagságnak hitelt nyújtó bank létrehozásának ígérétéen túl³³ — védelmet ajánl menedzser tagjainak a gazdasági átmenet politikai indíttatású „tülkapásaival szemben”³⁴.

Az egyes szövetségek növekedésében inkább a szelektív ösztönzők játszottak szerepet, és nem annyira az országos szintű érdekérvényesítő folyamatban, az Érdekegyeztető Tanácsban vagy a törvényelőkészítés munkájában való sikeres részvétel. Bár ez utóbbiak is hozzájárulnak az érdekképviselők „hasznosságának” bizonyításához, önmagukban mégis, kevés vonzerőt jelentenek a belépést fontolgatók számára.

Jól megválasztott szelektív ösztönzőkkel egyébként halálra ítélt szervezetek is megmenthetők és olyan tagok csatlakozása is elérhető, akiket egyébként hidegen hagy a szervezet manifeszt célja.

ÉRDEKKÉPVISELET ÉS LOBBYZÁS

A vizsgálat során az érdekérvényesítési törekvések széles skáláját fedezhettük fel. Nemcsak a klasszikus amerikai lobbizásra volt példa³⁵, de a formalizált érdekképviselő — sokat bírált — intézménye, az Érdekegyeztető Tanács is működik; jelen voltak az informális különalkuk, a nyomásgyakorlás egyedi eszközei éppúgy, a mint a pártokkal direkt kapcsolatot kereső lobby-törekvések.

Martinelli (1979) szerint az általános üzleti érdekeket megjelenítő szervezetek befolyása és hatalma attól függ, hogyan tudnak megfelelni három érdekképviselői szerepnek: a) a szakszervezeti mozgalmakkal kapcsolatban általános stratégiát kell kialakítaniuk; b) jó kapcsolatban kell lenniük a kormányzattal, a hatalmon levő koalícióval és a politikai pártokkal; c) elő kell segíteniük az üzleti életben belüli kohéziót és kezelniük kell a belső konfliktusokat és feszültségeket.

Coleman–Grant (1988) az üzleti életet képviselő szervezetek érdekérvényesítő erejének négy szintjét határozza meg, és az egyes szinteken belül is differenciál aszerint, hogy ezek mennyire jellemzőek egy-egy érdekszervezet tevékenységére.

1. *A hozzáférhetőség magas foka.* Az adott szervezet rendszeresen kapcsolatba léphet vezető hivatalnokokkal, miniszterekkel, gyakran konzultálhat a politikacsinálókka az érdekeit érintő kérdésekről. (Például informális kapcsolatok közhivatalnokokkal; a kormányzatszervek kérésére információk szolgáltatása; formális konzultáció a törvényelőkészítés folyamatában és részvétel a parlament, ill. a parlamenti bizottságok munkájában; kapcsolat a miniszterekkel.)

2. *Részvétel a politika kialakításában.* Az adott szervezetet — miután közjogi státust kapott — formálisan is meghívják, hogy a közhivatalokkal együttesen vállaljon szerepet (gazdaság) politikai tervek kialakításában. (Például képviselő társadalombiztosítási alapokban; regionális fejlesztési bizottságokban; iparpolitikai bizottságokban; munkaerőpiaci központokban; árbizottságokban stb.)

3. *Részvétel a politika végrehajtásában.* Az adott szervezet formális szerepet vállal abban, hogy — a közhivatalokkal együttműködve — részt vesz egy adott területre vonatkozó kormányzati politika végrehajtásá-

ban. (Például részvétel regionális fejlesztési, iparpolitikai, minőség-ellenőrzési, átképzési stb. programokban.)

4. *Részterület irányítása.* Az állam hatalmat delegál a szövetséghez, amely — az állam kényszerítő eszközeinek segítségével — egy adott terület irányításában, fejlesztésében teljes felelősséget vállal.

Ha a Martinelli által kidolgozott kritériumok (1979) érvényességét elfogadjuk, azt láthatjuk, hogy az általunk elemzett érdekvédelmi szervezetek 1992-ben igencsak messze álltak attól, hogy ezeket teljesítsék.

A munkaadó szervezetek ekkor még nem dolgoztak ki általános stratégiát a szakszervezetekkel kapcsolatban. Másrésztől azok a szervezetek, amelyeknek növekedésére számíthatunk — VOSZ, MGYOSZ, MAOSZ — ebben az időben leginkább a szervezeti felépítésük megerősítésével voltak elfoglalva.

Mindez azonban nem jelenti azt, hogy a vizsgált szervezeteknek ne lett volna jelentős befolyásuk. A hatalmában gyenge kormányzat befolyásolására meglévő pozíciójuk is alkalmassá tette őket.

Az érdekérvényesítés formalizált lehetőségei

A gazdasági érdekképviselők számára az Érdekegyeztető Tanács (ÉT) volt az egyetlen formalizált, rendszeresen ülésező érdekérvényesítési fórum.³⁶ Ezen kívül ide számíthatjuk még azokat az eseteket, amikor az ÉT munkaadói oldalának képviselőjét meghívták a parlament gazdasági bizottságának ülésére.³⁷

A formalizált érdekérvényesítés helyzetét röviden az alábbiakkal jellemezhetjük:

A) Az ÉT tripartit érdekegyeztetési fórum, amelyen a kormány, a munkaadók és a munkavállalók képviselői vesznek részt, és amelynek hármaskörű funkciója van: a) munkaügyi kapcsolatok makroszintű fóruma; b) konzultál a legfontosabb gazdaságpolitikai, elvi, stratégiai koncepciókról; c) véleményt nyilvánít a legfontosabb gazdaságpolitikai jogszabályokról.³⁸

Az ÉT háromféle tevékenységet végezhet: a) tájékoztatás, információ-összeállítás; b) konzultáció; c) állásfoglalás.

Az alapszabály szerint „A kormánynak a napirenden szereplő témákban ki kell kérnie szociális partnereinek véleményét” (15. pont). Az alapszabály lefekteti azt is, hogy (17. pont) „megállapodás esetén a szociális partnerek kötelező magatartási szabályt vállalnak. (Például a kormány a megállapodásnak megfelelően jogszabályt ad ki, illetve terjeszt elő: a munkaadói és a munkavállalói érdekképviselők nem támogatják a megállapodástól eltérő követeléseket és cselekedeteket.)”³⁹

Az ÉT-nek ebben az időszakban tíz bizottsága működött⁴⁰, ezek közül azonban az érdekképviselők csak a Bér- és Munkaügyi Bizottság és a Munkaerőpiaci Bizottságban voltak igazán döntési pozícióban. Ezekben a bizottságokban ugyanis döntés vagy törvényjavaslat csak a partnerek egyetértésével született.

B) Az ÉT többi bizottsága gyakorlatilag konzultációs fórumként funkcionált, mivel sem a kormányzati döntések előkészítésében, sem a kormány törvénytervezeteinek módosításában az érdekképviselők nem tudtak az ÉT-n keresztül érdemben hatni a döntési folyamatra.

C) Az ÉT gyakorlati működésében két, egymástól lényegesen eltérő fórum funkciói keveredtek: a) konzultatív fórumé, amelyben a munkaadók és a kormányzat cserélnek véleményt gazdaságpolitikai kérdésekről; b) a munkaadók és a munkavállalók érdekegyeztető fórumé, amelyen a „munka világát” érintő kérdésekről tárgyalnának. Ez utóbbiban a kormányzat is helyet kaphatna, de csak koordináló szerepkörben.⁴¹

D) Az ÉT elvileg kapcsolatban állt a parlamenttel, tájékoztatta azt⁴², illetve képviselői elvileg részt vehettek az ÉT által előzetesen megvitatott témák tárgyalásánál a gazdasági (vagy költségvetési) bizottság ülésein.⁴³

Maguk az érdekképviselők is részt vehettek ezeken az üléseken és kifejezheték szakmai érveiket⁴⁴. Erre azonban — az érdekvédelmi szervezetek tapasztalatai szerint — elég esetlegesen kerülhetett sor. Kizárólag személyes kapcsolatokon⁴⁵ múltott az, hogy ki mikor kapott meghívást egy-egy ülésre.

Ezen túl az ÉT működési szabályzata kimondta, hogy „a kormányzati és parlamenti előterjesztésekben, illetve expozékbán a szociális partnerek álláspontját ismertetni kell” (IX. fej. 7. pont).

E) Az érdekképviselők helye az ÉT-n belül sok esetben karakterisztikusan eltért a „kifelé”, a nyilvánosság felé mutatottól.

Az ÉT „három oldala” a következőképpen festett: két fél — a munkaadói és a munkavállalói érdekszervezetek képviselői — az egyik oldalon és a másikon a kormány. Ez a helyzet a Munka Törvénykönyve elfogadása után minden bizonnyal a munkaadói és a munkavállalói érdekpolarizáció irányába fog változni.

A helyzetet jól jellemzi, hogy a szakbizottságok szintjén, ahol az érdekképviselőknek „együttdöntési” jogosultságuk van (Munkaerőpiaci Bizottság, Bér- és Munkaügyi Bizottság), szoros együttműködés alakult ki az egymással egyébként élet-halálharcot vívó MSZOSZ és LIGA szakértői között.

Az ÉT munkavállalói oldalán nem a nyilvánosan sokat szereplő szervezetek (VOSZ, IPOSZ), hanem az alig ismert MAOSZ⁴⁶ képviselői voltak a legaktívabbak.

F) Az ÉT nyújtotta formalizált lehetőségek nem jelentettek kielégítő és hatékony érdekvédelmi eszközt az érdekszervezetek számára. Abban, hogy az ÉT munkája többnyire diszfunkcionális, hogy a tárgyalások „üres szócéplésnek” bizonyulnak, mindnyájan egyetértettek, az érdekvédelmi szervezetek mégis képviseltették magukat — eltérő szinten és intenzitással⁴⁷ — az ÉT bizottságaiban. Ennek az oka, hogy az ÉT-t tekintették az egyetlen formalizált információszerezési lehetőségnek.⁴⁸ Az érdekszervezetek itt képet kaphattak a kormányzat elképzeléseiről, a többi érdekszervezet ezzel kapcsolatos véleményéről és hozzá-

juthattak — néhány — a gazdaság aktuális makrofolyamatait tükröző adathoz.

Az ÉT nem amiatt diszfunkcionális, hogy hatásköre túlságosan szűkre szabott⁴⁹, hanem amiatt, hogy az ÉT Alapszabályában és Működési Szabályzatában rögzített formális érdekérvényesítési mechanizmusok sem működtek, illetve — az érintett szervezetek szerint — nem voltak sem jogi, sem személyi garanciáik a kormányzat részéről a megállapodások betartására.⁵⁰

Ez a helyzet több egymással összefüggő ok miatt állt elő.

1. A kormányzat gazdasági törvényelőkészítő munkájának kiszámíthatatlansága

Igaz ugyan, hogy az ÉT-titkárság előre megkapta a kormány és a parlament fél éves munkaprogramját, és az ÉT tagjai ebből kiválaszthatták, hogy mely témákat óhajtának megtárgyalni⁵¹, de az egyes törvényjavaslatok ÉT-tárgyalásának ütemezése meglehetősen eltért az eredetileg kialakított munkatervtől.

Az érdekvédelmi szervezetek részéről természetes törekvés volt, hogy minél előbb bekapcsolódhassanak a kormányzat törvényelőkészítő munkájába. Erre azonban az esetek többségében nem volt módjuk.⁵² A minisztériumokban kidolgozott törvénykoncepciókhoz, -javaslatokhoz csak késve, és akkor is csak informális csatornákon keresztül juthattak hozzá.⁵³

A kormányzat és a minisztériumok maguk döntötték el, hogy melyik törvényjavaslatot mikor, a döntéselőkészítés milyen stádiumában viszik az ÉT bizottságai elé.⁵⁴

2. A kormányzat arroganciája⁵⁵

Eltérően az előző esettől, amikor az ÉT-tárgyalást a kormányzat merő formalitásnak, „kipipálandó” feladatnak tekintette, más alkalmakkor minden erőfeszítése arra irányult, hogy álláspontját, koncepcióját a legkisebb változtatás nélkül erőszakosan keresztülhajtja.

Erre volt példa a foglalkoztatási törvény módosításának esete. A munkaadók és a munkavállalók közösen módosító javaslatokkal éltek, amelyeket a kormány jelen lévő képviselője elfogadott, majd később az eredeti — kormány által kidolgozott — változatot nyújtották be a parlamentnek.

3. A kormányzat és a kormánypárti képviselők közötti diszkrepancia

Az ÉT története mutat arra példát, hogy az ÉT munkavállalói és munkaadói oldala éles vita után megállapodásra jutott⁵⁶, amelyet azután a kormány képviselője is elfogadott és ennek megfelelő javaslatot terjesztett a parlament elé, de a kormánypárti képviselők „szétzúzták” a kormány javaslatát.

4. Jogi szabályozás hiánya

Sem a kormányzati működési szabályzatában (ha egyáltalán van ilyen), sem a parlament házszabályában nincs garancia arra, hogy az ÉT Alapszabályában lefektetett lehetőségekkel az ÉT, illetve az ÉT egy-egy oldalának képviselője élni tudjon.⁵⁷

G) Az ÉT-ben elszenvedett kudarcok arra készítették az egyes érdekképviselőket, hogy érdekvényesítési tevékenységük súlypontját az informális különalkuk és a direkt pártpolitikai lobbyszás felé tolják el.

H) Az ÉT-t, mint a nyomásgyakorlás terepét egyedül az MSZOSZ próbálta kihasználni. Mozgástere ugyanis olyannyira beszűkült, hogy csak a rendszeresen összeülő, formalizált ÉT-n juthat tárgyalóasztalhoz.

I) Az ÉT kudarcra magának az érdekegyeztetési mechanizmusnak a gyengéit is jelenti. Nemcsak arról van szó, hogy a magántulajdonban lévő vállalatoknál csorbítják a szakszervezet-szervezés szabadságának alapvető jogát, de még az állami tulajdonban lévő vállalatoknál is megnehezítik a vállalati menedzsmenthez közel álló MSZOSZ mellett más szakszervezetek szervezését.⁵⁸

Különalkuk és egyedi eszközök

1992 folyamán tehát, mint fentebb utaltunk rá, a formális érdekvényesítés intézményeinek (törvényelőkészítés, ÉT, parlamenti bizottságokban való rendszeres meghallgatás) kudarc nyomán a szövetségek érdekvényesítési tevékenysége egyre inkább a különalkuk, az informális kapcsolatok, a direkt politikai lobbyszás és a pártokban való képviselői igénye felé toldott el.

A kormányzatnak az a törekvése, hogy az érdekképviselői szervezeteket lehengerelje, a „radikális érdekvényesítés” szükségességét erősítette meg az egyes — nem a koalíció holdudvarához tartozó — érdekszövetségekben.

A különalkuk iránt azonban nemcsak az érdekképviselőket, a kormányzat tagjai is affinitást mutattak. A kormányon belüli helyzetüket és irányvonalukat megerősítő a kormány több tagja előszeretettel támaszkodott az érdekvédelmi szövetségekre. Ennek lehettünk tanúi például a világkiállítás körüli elkeseredett vitában. Kádár Béla a világkiállítás halott poraiból való feltámasztását saját sikereként és gazdaságpolitikai koncepciója realizálásaként könyvelhette el; győzelemként a pénzügyminiszterrel szemben, aki nem nagyon lelkesedett az EXPO ötletéért. Ebben a pozícióharcban pedig arra a VOSZ–IPOSZ alkalmi szövetségre támaszkodhatott⁵⁹, amelynek tagjai mindvégig elkötelezetten küzdöttek a világkiállításért.⁶⁰

„Jövő hét keddjétől a Világkiállítási Fórum szervezésében és támogatásával beindul az az akció, amelyet nevüket egyelőre inkognitóban tartó budapesti polgárok kezdeményeztek (ők kérték a fórum segítségét) azzal a céllal, hogy körülbelül százötvenezer aláírást gyűjtve kicsikarjanak egy népi kezdeményezésű népszavazást arról: mégis legyen világkiállítás. (...) Délelőtt sajtótájékoztatót Szűcs György, az IPOSZ elnöke, Koi László, a fórum alelnöke, valamint Csépe Béla kereszténydemokrata képviselő tartott sajtótájékoztatót...”⁶¹.

Mindkét szervezet szoros kapcsolatban áll a Kádár Béla vezette NGKM-mel. Mind a VOSZ, mind az IPOSZ hozzájuthat az NGKM

által kezelt kereskedelemfejlesztési alaphoz és külkapcsolatainak építésében támaszkodhat az NGKM alá tartozó külképviseletekre.⁶²

Az IPOSZ-lobby-tevékenységének egyik központi eleme, hogy a legnagyobb mértékben kihasználja a világiállításához kapcsolódó üzleti lehetőségeket — ami valószínűsíti, hogy az aláírási kampányhoz hasonló aktivitással fog fellépni ezért minden fórumon.⁶³

A miniszterekkel, illetve államtitkárokkal való kapcsolat nemegyszer kormánypárti összötönzésre, illetve kezdeményezésre jött létre.

Az IPOSZ-nak sikerült a Pénzügyminisztériumban is jó kapcsolatokra szert tennie.⁶⁴ Erre az adott módot, hogy az MDF vezetése az újonnan kinevezett Pongrácz Tibort jelölte ki arra, hogy tartsa a kapcsolatot a vállalkozókkal. Hasonló okból jó a kapcsolatuk Szabó Ivánnal is, aki az IPOSZ „referense” az MDF-en belül.

Az informális alkuk eredményének kell tekintenünk azokat a kezdeményezéseket, hogy az érdekképviseletek formálisan is lehetőséget kapjanak a részvételre egy-egy minisztérium kabinetjének munkájában.

Az OKISZ az ipari miniszterrel történt megállapodás értelmében részt vesz „az IKM kabinetjének munkájában, a Pénzügyminisztérium kabinetjének is hamarosan lesz egy olyan bizottsága, amelyben helyet kapnak az érdekképviseletek. Egyre szorosabb a kapcsolatunk az NGKM-mel is”.⁶⁵

Ide sorolhatók továbbá érdekképviseletek által alkalmazott egyedi eszközök is: látványos, a közvéleményre apelláló, a nyilvánosság közvetítésével érvényesített nyomásgyakorló akciók, amelyek egyrészt éppen a nyilvánosság ereje által hatékonyabbnak tűnnek az informális alkuknál, másrészt az adott szervezet propagandáját is szolgálják.⁶⁶

A „tiltakozó levelek”, „állásfoglalások”, „kiáltványok” azonban csak utólagos eszközei lehetnek a nyomásgyakorlásnak. Rendszerint olyan kormányzati döntések éles kritikáját nyújtják, amelyeknek előkészítésében az érdekszervezetek nem vehettek részt, illetve érdekeik súlyos sérelmet szenvedtek.

E kényszerű, a döntéseket követő lépések az érdekellentétek megoldásának meglehetősen durva eszközei. Gyakori használatuk is a döntések előtti érdekegyeztető folyamat működésképtelenségére hívja fel a figyelmet.

Összefoglalás

Ha a vizsgált gazdasági érdekcsoportoknak a Coleman–Grant-féle skálán elfoglalt helyét kívánjuk felbecsülni,⁶⁷ akkor azt mondhatjuk, hogy 1992 elején többnyire az 1. és a 2. szint eléréseért küzdöttek, és kevéssé körvonalazódtak elképzeléseik arról, hogy mit tennének a 3. és a 4. szint elérése esetén.

A legtöbb szervezet a kormányzati kapcsolatok kiépítésére, illetve stabilizálására törekedett. Ez a helyzet azonban — amennyiben ezt a céljukat elérték — gyorsan változhat. A stabil kormányzati és parlamenti kapcsolat hátterével nagyobb eséllyel pályázhatnak a kormányzati poli-

tika végrehajtásában való részvételre, és arra, hogy a gazdaság egy-egy területét — közhatalmi jogosítványokhoz jutva — irányítsák. Ez természetesen feltételezi a megfelelő kormányzati szándék meglétét, amely ösztönözheti az érdekképviselők ilyen irányú szerepvállalását.

A PÁRTOKHOZ VALÓ VISZONY — LOBBYZÁS A PARLAMENTBEN

A parlamenti lobbyszás minden érdekszervezet tevékenységében megjelent valamilyen formában. Azt nem tudhatjuk, hogy általában több irányú lépést tesznek-e az érdekszervezetek, de az eddig leírtak és az érdekszövetségek vezetőivel, szakértőivel készített interjúk arra utalnak, hogy a parlamenti képviselők megkönyékezésének gyakorisága a jövőben nőni fog.⁶⁸

Az egyes érdekképviselők viszonyát a pártokhoz ötfokú skálán ábrázoljuk. Az egyes szövetségek a különböző pártok vonatkozásában e szintek valamelyikén helyezkedhetnek el.

0) Nincs számottevő kapcsolat az adott párttal.

1) Törekvés a függetlenségre, azonos távolságtartásra minden párttól. Ebbe beleértendő a parlamenti pártok képviselőivel való kapcsolat is; de ha már eggyel tárgyaltak, akkor a többit is fel kívánják keresni.

2) Egy párt parlamenti képviselőinek megkeresése; egyes az érdekszervezeteket érintő kérdésben eseti együttműködés lehetősége.

3) Stratégiai szövetség egy-egy párttal. Ez öltheti választási szövetség formáját is.

4) Az érdekszervezet egy vezetője egyben aktív párttag, illetve a párt vezető grémiumához tartozik.

A legtöbb szervezet „kettős lelkű” a pártokkal való kapcsolatban. Egyrészt függetlenségét, illetve ennek fenntartását hangoztatja, de egyézersmind keresi is közöttük a lehetséges stratégiai szövetségest.

Az egyes szervezeteket tekintve azt látjuk, hogy a MAOSZ kivételével mindegyiknek van kapcsolata a parlamenti pártokkal (lásd a 4. táblázatot).

4. táblázat

*Az érdekvédelmi szövetségek és a parlamenti pártok viszonya**

	MDF	FgKP	KDNP	SZDSZ	FIDESZ	MSZP
MAOSZ	(4)a	0	0	0	0	0
VOSZ	4b					
MGYOSZ	4	(4)c	1	1	1	4d
OKISZ	1	1	1	1	1	1
IPOSZ	2	2	3	2	2	2
KISOSZ	1	1	1	1	1	1

* Azokat a cellákat üresen hagytuk, ahol a besorolást információhiány miatt nem tudtuk elvégezni; a zárójelbe tett számok virtuális kapcsolatokra utalnak.

a: Takácsi Gyula MDF-es képviselő, a parlament gazdasági bizottságának alelnöke a MAOSZ „anyaszervezetének”, az MGK-nak alelnöke

b: Palotás János MDF frakciótagságáig

c: az MGYOSZ elnökségi tagja Kocsis András, az FgKP elnöke mellett működő tanácsadó testület vezetője

d: Petrenkó János (MGYOSZ elnökségi tag) MSZP frakciótagságáig

A táblázatból kiolvasható, hogy az érdekvédelmi szövetségek eltérő mértékben alakítottak ki kapcsolatokat a pártokkal. A szoros pártkapcsolat leginkább az MGYOSZ-ra és a VOSZ-ra jellemző. A többi szervezet vagy nem törekedett erre (MAOSZ)⁶⁹, vagy puhatolózó tárgyalásokat folytatott (OKISZ), vagy nem tudott érdemleges kapcsolatokat kialakítani (KISOSZ).

Köztes helyzetben volt az IPOSZ, amely kiterjedt tagsággal, regionális és szakmai szervezetek sokaságával, de viszonylag kis gazdasági és jelentéktelen politikai befolyással rendelkezett.

Az IPOSZ a kereszténydemokratákkal lépett szorosabb kapcsolatba: szakvéleményekkel támogatta az KDNP-frakció munkáját; és Szűcs Györgyöt, az IPOSZ elnökét a KDNP támogatásával próbálta Kisbéren bejuttatni a parlamentbe — sikertelenül.⁷⁰

A magát politikailag marginálisnak érző IPOSZ-vezetés számára továbbra is stratégiai cél a parlamenti képviselet elérése: ennek érdekében alapítványt hoztak létre „Az IPOSZ az iparosság képviseletéért”⁷¹ névvel. Az alapítvány célja „a demokratikusan működő és vállalkozásbarát társadalmi és gazdasági környezet kialakításához való aktív és alkotó hozzájárulás, az iparos érdekek ennek szellemében történő eredményes országos és helyi képviseletének elősegítése.

Az alapítvány fenti általános céljának megfelelően: támogatja azon IPOSZ-ipartestületi vezetőket és tagokat, akik a helyi önkormányzati

testületek és az Országgyűlés képviselői tisztségére kiírt választásokon a magyar kisipar érdekeit kifejező program felvállalásával indulnak”.⁷²

Az IPOSZ másik — a KISOSZ-szal közös — kezdeményezése a Zwack-féle Liberális Polgári Szövetség együttműködése a Vállalkozók Pártjával.⁷³

A legjobb pártkapcsolatokkal rendelkező érdekvédelmi szervezetek esetében fordított tendenciával találkozunk. Palotás 1992 tavaszán látványosan távozott az MDF-frakcióból és a köztudomásúan kitűnő MDF-kapcsolatokkal rendelkező MGYOSZ is bíráló hangot ütött meg az MDF-kormányzatnak a vállalatvezetők leváltásával és kinevezésével kapcsolatos személyzeti politikáját illetően.⁷⁴ Ez a megnyilatkozás is alátámasztotta azt, hogy az MGYOSZ a gazdasági „rendszerváltozás” tekintetében sokkal moderáltabb álláspontot foglal el, mint az MDF egyes körei, pl. a Monopoly csoport. A szervezet két reprezentása Széles Gábor és Kocsis András szerint „második kiegyezésre” van szükség, de „nem elsősorban a pártok, hanem az új hatalmi elit és a nemzeti tőke egymásratalálására” (kiemelés — T. I. J.). Ez pedig csak úgy lehetséges, hogy az új politikai elitnek ki kell egyeznie, „még kell békélnie és össze kell fognia a műszaki és gazdasági szakértelmiséggel, s ezen belül az előző rendszer adminisztrációjával, szakértői garnitúrájával”. Véleményük szerint „ezt a réteget nem szabad létbizonytalanságban tartani. Tudomásul kell venni, hogy ezek az emberek elősegítették a rendszerváltást, s még egyet — ami talán ennél is fontosabb —, nincs két elit Magyarországon”.⁷⁵

Az MGYOSZ-szal kapcsolatban meg kell még jegyezni, hogy az állami vállalatok menedzsereinek „beemelése” a politikai alkuba, illetve e „beemelés” szükségességének a kinyilvánítása eleve implicit elhatárolódás volt az MDF radikálisaitól. Az MGYOSZ megalakításában ez — az „előző rendszer” elitjének emancipációját elfogadó, sőt sürgető — szándék is szerepet játszott.⁷⁶

A gazdasági és politikai elitek közötti kiegyezés követelése, majd az MGYOSZ megalapítása (kiválása a VOSZ-tag GYOSZ-ból) és ezzel az új hazai tőkésréteg önszerveződése elkerülhetetlen folyamat, amely korántsem jelenti azt, hogy a hazai tőkének ezzel sikerült egyben meghódítania a politikai elit döntő részét.⁷⁷

Jóllehet az MGYOSZ törekvései között fontos helyet kapott a nagyiparosok hatékony érdekképviselése mind a parlamentben, mind az államigazgatás intézményeinél, az MGYOSZ-nak nem az volt a legfőbb célja, hogy beilleszkedjen a kialakuló kliensrendszerbe, hanem az, hogy menedzserként részt vegyen a privatizációban, elismertesse a szakmai kvalitásokat és az, hogy a hazai politikai elit vele egyenrangúként fogadja el a gazdasági elitet.⁷⁸

A GAZDASÁGI ÉRDEKSZERVEZETI STRUKTÚRA MODELLJEI

Az előzőekben foglalkoztunk az egyes érdekvédelmi szervezetek helyzetével, tevékenységével, a kormányzervekhez és a pártokhoz fűződő viszonyukkal. Az alábbiakban egymás közötti kapcsolataikat elemezzük, amelyek alapján következtethetünk a gazdasági érdekszövetségek várható struktúrájára is.

*A gazdasági érdekszövetségek egymás közti viszonya.
Verseny vagy/és multifunkcionalitás*

Alapvető jellemzőiket vizsgálva láttuk, hogy a szervezetek rendelkeznek letisztult funkcióval, és némelyik ugyanazt a vállalkozói kört igyekszik megnyerni magának (pl. az OKISZ és a VOSZ).

A kérdés ezek után az, hogy milyen e szervezetek viszonya egymáshoz? Vannak-e tartós koalíciók, illetve milyen éles a verseny közöttük? A kérdésekre adott válaszok segítségével két dimenzió (a funkcionális szétválasztottság és az egyes szervezetek közötti verseny foka) mentén az érdekérvényesítés kialakuló magyar modelljét elhelyezhetjük a fejlett nyugati országokban létező modellek között.

Az egyes érdekszövetségek befolyása, hatalma attól függ, hogyan tudják képviselni az üzleti aktorok hármass (társadalompolitikai, gazdaságpolitikai, regionális) érdekét (lásd Coleman–Grant 1988).

Coleman és Grant szerint a gazdasági érdekszövetségek e funkciók szerint lehetnek teljesen differenciáltak (ekkor minden funkciót más-más szervezet vállal, és mindegyik csak egyet), de lehetnek vegyesek (három közül kettővel foglalkoznak), illetve egyesítettek (egy szövetség egyszerre mind a hárommal foglalkozik). Ezt metszi keresztbe az egyes szövetségek közötti verseny mértéke. A teljesen neokorporatívnak tekintett Ausztriában⁷⁹ pl. egyetlen érdekszervezet (Szövetségi Gazdasági Kamara) látja el mindhárom funkciót, amelynek tehát nincs konkurenciája, míg a másik véglét Kanada, ahol az érdekszövetségek egyszerre csak egy feladatot vállalnak, de mivel többen vállalnak azonos funkciót, éles közöttük a konkurencia. Kemény verseny tapasztalható a különben specializálatlan szervezetekből álló brit szisztémában is, az erősen differenciálódott német modellben viszont alig van rivalizálás.

A magyarországi helyzetre jellemző — mint fentebb említettük —, hogy az egyes érdekszövetségek funkciói 1992-ig nem váltak el egymástól. De már ekkor megfigyelhető volt bizonyos differenciálódás a gazdasági érdekszövetségek között: a MAOSZ inkább az ÉT szociálpolitikai egyeztető tárgyalásain aktivizálódott, az MGK klasszikus kamarai funkciókat látott el, a VOSZ és az MGYOSZ gazdaságpolitikai kérdésekben nyilatkozott.

Ebben az időszakban alig volt verseny a szervezetek között. Mindössze az OKISZ és a VOSZ, valamint az OKISZ és az MGYOSZ között lehet szó versenyről adódó konfliktusokról (lásd az 5. táblázatot).

5. táblázat

*A munkaadó szervezetek koalíciói és konfliktusai**

Név	MVK	MGK	VOSZ	MGYOSZ	IPOSZ	OKISZ	KISOSZ
MAOSZ	+	(+)	(+)				
MVK(a)		(-)	-		-	(-)	
MGK			+	(+)	(+)	(+)	(+)
VOSZ				-	+	-	
MGYOSZ					+	+	
IPOSZ						+	+
OKISZ							+

* A már meglévő koalíciókat „+”, a konfliktusokat „-”, a várhatókat pedig (+) (-) jelek mutatják.

(a): Magyar Vállalkozói Kamara

Ha a fenti differenciálódás tovább folytatódik, és funkcionálisan különálló érdekszövetségek rendszere jön létre, akkor azt a német modellhez való közeledésként foghatjuk fel.

A differenciálódás mellett kibontakoztak a szervezetek között különböző taktikai és stratégiai szövetségek⁸⁰ körvonalai is. Az ÉT-n való egységes „munkaadói vélemény” kialakításának igénye pedig létrehívta azokat a tárgyalásokat, amelyeken a munkaadói szövetségek képviselői az ÉT-ülések előtt rendszeresen egyeztették álláspontjukat.

Reálisak-e a neokorporativista tendenciák?

Coleman–Grant szerint (1988) minél centralizáltabb és koncentráltabb egy ország üzleti érdekszövetségeinek rendszere (kevésbé differenciált szövetségek és a konkurencia kisebb mértéke), annál inkább betölthetnek az érdekszövetségek reguláló szerepet, annál inkább intézményesülhetnek az adott ország politikájában, és annál valószínűbb, hogy az üzleti élet képviselői részt vesznek a politika végrehajtásában is.

Az érdekszövetségek differenciáltsága és konkurenciájuk foka szerint a jelenlegi magyarországi állapotokat valahol középtájon helyezhetjük el a teljesen centralizált és neokorporativista osztrák és a piaci aktorok autonómiájára építő angol-szász modell között.

A kormányzati életbe való befolyásuk mértékét tekintve a hazai érdekszövetségek helyzete a tőkés országokban tapasztalható helyzethez képest ugyancsak ezt a feltételezést erősíti meg. A 6. táblázatban Coleman és Grant kutatási eredményei alapján azt mondhatjuk, hogy

az egyes országokra az üzleti élet szervezeteinek szignifikánsan eltérő politikai befolyása jellemző. Ezt a skálát alapul véve azt látjuk, hogy az általunk vizsgált érdekszövetségek befolyásának mértéke rendre kisebb, mint a felsorolt országokban a hasonló szervezeteké.

A jelenlegi szövetségek a szakszervezetekkel való rendezett viszony hiányában, a kormánnyal való stabil kapcsolat és a szövetségen belüli erős kohézió és érdekiegyenlítő mechanizmus nélkül nem voltak képesek a vizsgálat időpontjáig komolyabb kormányzati befolyásra szert tenni. Az érdekérvényesítés megvalósult modelljét nagyjából adottnak véve és az érdekszövetségek várható önfejlődését⁸¹, kormányzati, illetve politikai pozícióik megszilárdulását feltételezve sem látszik valószínűnek, hogy politikai befolyásuk túlhaladja pl. a Németországban tapasztalható mértéket és egy ausztriaihoz hasonló neokorporatíva modell jönne létre.

Míndezek mellett figyelembe kell venni három tényezőt:

A) Abban az esetben, ha a társadalmi csoportok (rétegek) közötti megosztottság és a jövedelmi, kulturális szakadék nő; ha viszonylag centralizált érdekcsoportok jelentik meg a gazdasági érdekeket; ha a lakosság többsége az egyes gazdasági szervezeteket elfogadja érdekei legitím képviselőinek ugyanúgy, mint a parlamenti képviselőket; ha a kormány és az egyes érdekcsoportok vezető részéről készség mutatkozik a megegyezésre; ha mindez egy relatívan centralizált állam mellett következik be — akkor megteremtődnek egy neokorporatív modell kialakulásának feltételei (lásd Wilson: 109–133).

B) A hivatalban lévő kormány kompromisszum-képtelensége a formalizált érdekérvényesítés fórumain, illetve hajlama az informális kapcsolatok alapján kötött különalkukra önmagában nem jelentett közeledést egy neokorporatíva szisztéma felé, de olyan koncepciót rajzolt ki, amely nem mond ellent annak.

C) Láthattuk, az egyes érdekszövetségek (beleértve a szakszervezeteket is) határozott törekvése volt, hogy növeljék befolyásukat a pártokban. Minden szervezet erősíteni kívánja kapcsolatait a pártokkal, illetve azok valamelyikével, és többen az „agresszívabb érdekvédelem” jegyében — egy-egy párt támogatásával — közvetlen parlamenti képviseletre törekednek.⁸²

6. táblázat

*Az üzleti szövetségek politikai szerepe egyes tőkés országokban**

	(1)	(2)	(3)	(4)
Ausztria				
BWK	12	8	6	12
Svédország				
SAF	12	5	4	12
SI	12	6	0	1
Németország				
BDI	12	2	1	0
BDA	12	3	0	4
DIHT	10/10	1/4	1/3	4/8
ZDH	10/9	3/4	2/3	10/10
Olaszország				
Confindustria	12	6	0	0
Intersind	11	5	0	2
Svájc				
Vorort	10/10	4/4	1/1	0/3
ZSAO	10	4	1	0
SGV	10/10	6/4	1/2	0/0
Nagy-Britannia				
CBI	12	3	0	0
IOD	12	1	0	0
Birm. CC	12	2	1	0
Kanada	12	1/5	0	0

* Coleman–Grant empirikus elemzésének eredményeit összefoglaló táblázat. Ahol két szám van, ott az első az országos, a második a regionális szintre vonatkozik.
Forrás Coleman–Grant 1988: 480.

- (1): a hozzáférhetőség indexe, 0-tól 12-ig terjedhet;
 (2): a politika kialakításában való részvétel indexe, 0-tól 8-ig terjedhet;
 (3): a politika végrehajtásában való részvétel indexe, 0-tól 6-ig terjedhet;
 (4): a részterület irányításában való részvétel indexe, 0-tól 28-ig terjedhet.

BWK: Gazdasági Kamara;
 SAF: Svéd Munkaadók Szövetsége;
 SI: Svéd Iparszövetség;
 BDI: Német Ipar Országos Szövetsége;
 BDA: Német Munkáltatói Szövetségek Szövetségi Egyesülete;
 DIHT: Német Ipari és Kereskedelmi Kongresszus;
 ZDH: Német Kézművesek Központi Szövetsége;
 Vorort: Svájci Kereskedelmi Szövetség;
 ZSAO: Svájci Munkáltatók Szervezeteinek Központi Szövetsége;
 SGV: Svájci Iparszövetség;
 CBI: Brit Ipar Konföderációja;
 IOD: Institute of Directors;
 Birm. CC: Birminghami Kereskedelmi Kamara.
 A kanadai értékeket négy szövetség adatainak átlagából számolták.

JEGYZETEK

- ¹ A dolgozatban az 1990-től 1992 májusig tartó időszakot vizsgáltam. A kiválasztott érdekképviseleti szervek dokumentumainak elemzésére, megjelent sajtócikkekre és az egyes szervezetek vezetőivel, illetve szakértőivel való interjúkra, valamint Páczai Erzsébetnek a VOSZ-ról frott esettanulmányára támaszkodom. Ezúton szeretnék köszönetet mondani Lengyel Györgynek, Körösi Andrásnak és Lányi Kamillának a dolgozathoz fűzött hasznos megjegyzésekért, illetve bírálatért.
- ² Például a különböző orvosi kamaráktól, mezőgazdasági, agrárkamaráktól; vagy olyan szakmai szövetségektől, mint a Magyar Külkereskedelmi Szövetség. A Legfelsőbb Bíróságon vezetett nyilvántartás szerint ma Magyarországon minegy 153 kamara tevékenykedik (lásd A kamarák inflációja. Figyelő, 1991. december 19.).
- ³ Az IPOSZ taglétszáma például két év alatt 162 ezerről 110 ezerre csökkent.
- ⁴ A korábban csak állami vállalatokat tömörítő Magyar Gazdasági Kamara a vállalati átalakulások és a privatizáció, valamint a magánszektor bővülése nyomán tagjai között immár 41,4% a részvénytársaságok és kft-k és 21,1% a gazdasági munkaközösségek, betéti társaságok és egyéni vállalkozók részaránya. Lásd Magyar Gazdasági Kamara XI. közgyűlése, Budapest, 1991. december 21.
- ⁵ Ebben nyilván közrejátszik, hogy e szervezetek 1988–1989-ig kötelező tagsággal működtek. Bár létszámuk azóta fokozatosan csökkent, a tagok jó része a kötelező tagság megszűnte után is bent kíván maradni a már megszokott szervezetben.
- ⁶ Mindhárom vizsgált szervezet — kötelező tagság mellett — még a '80-as években is ellátott állami funkciókat. Feladatuk volt többek között a magánszektor adott szegmensének felügyelete és szabályozása. Fejlődéstörténetükről és az érdekegyeztetés szocializmusbeli állapotáról lásd Tölgyessy 1988.
- ⁷ E metamorfózisokban a döntő szerepet játszó új vezetőség persze komolyan támaszkodott a szervezet anyagi forrásaira és bürokráciájára. Szinte szó szerint az történt, amiről Max Weber nyomán M. Olson ír: „... a szervezet anyagi támogatására támaszkodó vezető képes lehet arra, hogy életben tartsa a szervezeteket azután is, hogy annak eredeti célkitűzéseit már homály fedi. Így például megtörténhet, hogy a bérkocsisokat és fuvarosokat tömörítő szervezet felvállalja a teherautó-sofőrök képviseletét, vagy valamely háború veteránjainak a megsegítésére alakult szervezet, túlélve saját veteránjait, a későbbi háborúk hadirokkantjainak a szolgálatába szegődik” (Olson 1987: 77–78).
- ⁸ „Ma a kereskedelem valóságos perzsavásár, annak minden anomáliájával együtt. Mint érdekvédelmi szervezet, elengedhetetlennek tartjuk, hogy még ez évben szülessen meg a kamarai törvény. Az elszabadult feketekereskedelemnek is csak így állíthatunk gátat.” („Elkerülhetetlen az agresszívabb érdekvédelem”. Interjú Kári Jánossal a KISOSZ elnökével. NAPI: 1992. május 8.) Ezeknek a monopolista tendenciáknak történetileg nagy szerepük volt egy-egy közösség kiterjedésének megakadályozásában (lásd Weber 1967: 131–138.).
- ⁹ „Mindenképpen szeretnénk elérni, hogy az önkormányzatoktól átvehessünk néhány olyan jogosítványt, amelynek egyébként sem tudnának megfelelni. Itt első helyre a szakmai mégméretést tenném. Fontosnak tartom a szervezett képzés, vizsgáztatás, rangszerzés »jogosítványainak« megszerzését.” Uo.
- ¹⁰ Lásd Magyar Kézműves Kamara, Figyelő, 1992. április 2.
- ¹¹ Lásd Iparos panaszok. HVG, 1992. február 1. A törvényt módosítási javaslatukban a következő érvel indokolják ezt: „A gyors mennyiségi váltás érdekében a vállalkozói szabadság biztosítékai a szabadoosság veszélyét hordozzák magukban. (...) A tv. ugyanis azzal, hogy az egyéni vállalkozás indításának szinte egyedüli feltételeként a cselekvőképességet jelöli meg, a dilettáns vállalkozók tömeges elterjedését idézheti elő.”

- ¹² Az MGYOSZ a „kiválasztottak klubjaként” kíván működni és erre egyedülálló politikai kapcsolatainál, gazdasági erejénél fogva minden lehetősége megvan.
- ¹³ A MGK érdekvédelmi szövetségeként létrehozott, és helyét kereső MAOSZ relatív alacsony tagdíját is ezzel a törekvéssel magyarázhatjuk.
- ¹⁴ Lásd Dühös Turiszt. Figyelő, 1992. március 5.; Elutasították az utazásszervezésről szóló rendeletet. Világgazdaság, 1992. február 29.
- ¹⁵ „A bizonytalanság világában azonban nem lehet előre tudni, hogy mekkora az a minimális létszám, amellyel a koalíció még éppen győzni tud” (Olson 1987: 118.).
- ¹⁶ A szervezetek tagdíja nem olyan magas, hogy egy átlagos vállalkozás ne lehessen egyszerre több szervezetben is tag (lásd a 4. sz. táblázatot).
- ¹⁷ „Az IPOSZ az önkormányzatokban látja az erősítés (a befolyás erősítésének — T. I. J.) lehetőségét, hiszen a szervezetünknek 1500 önkormányzati képviselője van.” Interjú Szűcs Györggyel az IPOSZ elnökeivel. Napi, 1992. január 24.
- ¹⁸ Részben a VOSZ MGK-ból való létrejöttét, de az MGYOSZ-nak a VOSZ-ból való kiválását is e folyamat egy-egy állomásának tekinthetjük.
- ¹⁹ Lásd Figyelő, 1991. január 3.
- ²⁰ Lásd VOSZ Hírek, 1992. április.
- ²¹ A MSZOSZ-on kívül minden szervezet vezetősége társadalmi munkában látja el feladatát. Rendszerint csak az elnök, vagy ügyvezető elnök, illetve titkár dolgozik főállásban.
- ²² Amióta Széles Gábornak sikerült megvennie a VIDEOTON-t, azóta az MGYOSZ aktivitása is érezhetően csökkent.
- ²³ „A VOSZ és a Holland Iparszövetség kezdeményezésére a holland kormány kilencmillió guldenrel járult hozzá annak az alapítványnak a létrehozásához, melynek célja a magán-szektor fejlesztése, a privatizáció és a magángazdaság szerkezetátalakításának elősegítése.” Figyelő, 1991. július 25.
- ²⁴ „A VOSZ-nak nincsenek külképviseletei, de együttműködési megállapodást kötött lobby-szervezetekkel, például az USA-ban, Washingtonban. Közép-Kelet-Európában a VOSZ az egyetlen szervezet, amelynek ilyen jellegű kapcsolatai vannak.” Interjú Palotás Jánossal, Napi, 1992. január 24.
- ²⁵ Palotás János előszeretettel mutatkozik be a „magyar vállalkozók országos szövetségének” elnökeként — amit persze a többi munkaadói szervezetben nehezményeznek. (Ez a konfliktus az MGYOSZ–VOSZ szakításban is szerepet játszott.)
- ²⁶ Ezt a konstrukciót ugyan a Budapest Bank 1992. áprilisában leállította, mivel 629 kisiparos 196 millió forinttal tartozott a hitel lejáta után, de az IPOSZ a hitelfedezeti garancia szigorítása mellett a hitelkonstrukció újratárgyalását javasolta. (Lásd Tőzsde Kurír, 1992. április 14.)
- ²⁷ Figyelő, 1991. május 2.
- ²⁸ A másik érdekszövetség, az IPOSZ végül egy — a jobb banki biztosítékot szolgáló — garanciaalap működtetésével vett részt a hitelkonstrukcióban. Lásd Világgazdaság, 1991. május 14.
- ²⁹ Lásd Világgazdaság, 1992. április 17.
- ³⁰ Lásd Napi, 1992. február 25.
- ³¹ Lásd Napi, 1992. március 31.
- ³² Lásd VOSZ Hírek, 1992. április.

- 33 „Az MGYOSZ már több nyugat-európai — és szovjet — gyáriparos szövetséggel vette fel a kapcsolatot, s akciósorozatot kezdett az ágazati, illetve regionális tagozatok szervezésére. Hamarosan létrehoz egy bankot is, amely állításuk szerint világgiaci feltételek mellett nyújt hitelt a tagságnak.” Lásd Magyar Hírlap, 1991. november 21.
- 34 A politikai okokra visszavezethető vezetőváltásokra reagáló MGYOSZ állásfoglalása szerint „el kell kerülni azt, hogy a nem kellően átgondolt, szélsőséges esetben kontrasztelekciós vezetőkválasztás negatívan befolyásolja gazdasági életünk esélyeit.” (Lásd HVG, 1992. február 22.) Ugyanezt sokkal élesebben fogalmazza meg Vadász Péter, az MGYOSZ alelnöke a vele készült interjújában. „A választások idején naivak voltunk”, HVG, 1992. március 28.
- 35 A klasszikus lobby-funkció ellátására alakult például 1992 elején a MASZISZ (Magyar Szilárdásványbányászati Szövetség), amely vállaltan a „szenes-lobby” érdekkijáró szervezete. A két fős apparátussal működő lobby-szervezet az ágazatba tartozó vállalatok érdekeit, álláspontját közvetíti az állami szervekhez, a szakszervezetekhez és a parlamenti pártokhoz.
- 36 Eltekintve persze a VOSZ-tól és a Munkástanácstól, amelyek vezetőik révén parlamenti képvisellel rendelkeznek.
- 37 Arra is volt példa, amikor az ÉT egyik szakbizottsága (Országos Munkaerőpiaci Bizottság) mint bizottság kereste meg az adott témában érdeklődő képviselőket, hogy tájékoztassa őket a bizottság kompetenciájáról, munkájáról és a Foglalkoztatási Törvény módosításával kapcsolatos bizottsági véleményről.
- 38 Az ÉT működéséről lásd Herczog (1991), Orolin (1992) és Bossányi (1992) írásait.
- 39 Az ÉT alapszabályát lásd Kurtán-Sándor-Vass (1992: 722–724).
- 40 Ezek a következők: bér- és munkaügyi; gazdasági konzultatív; információs; jászolgálati és etikai; jövedelempolitikai; munkaerő-piaci; munkavédelmi; Országos Képzési Tanács; privatizációs; szociálpolitikai.
- 41 A érdekegyeztetés ilyen különválasztásához persze specializált munkaadói szervezetek lennének szükségesek. Németországban például míg a német iparszövetség (Bundesverband der Deutschen Industrie) „feladatát elsősorban abban látja, hogy »meg kell vizsgálnia« minden, a gazdaságpolitikával kapcsolatos intézkedést, és pedig abból a szempontból, hogy ezek mennyire érintik az egyes iparvállalatok működőképességét”, addig a Német Munkáltatói Szövetségek Szövetségi Egyesülete (BDA) feladata „elsősorban szociálpolitikai, munkajogi és oktatási kérdésekben általános alapelvek, irányelvek kidolgozása” és a szakszervezetekkel vagy a kormánnyal és a parlamenttel szembeni képviselése (lásd Sándor 1989: 33).
- 42 Az ÉT jogai között szerepel (Alapszabály 13. 1/b pontja) „Az országgyűlés tájékoztatása a munkavállalói és munkaadói szervezeteknek a munka világát érintő alapvető törvényekkel kapcsolatos részletes véleményéről, amelyeket a szociális partnerek (az ÉT ülést követő 5 naptári napon belül) átnyújtanak a kormánynak, és a kormány csatolja a parlamentnek benyújtott tervezethez (lásd Kurtán-Sándor-Vass 1992).
- 43 „Az ÉT által megtárgyalt törvényjavaslatok parlamenti bizottsági vitáira a munkáltatói és a munkavállalói érdekképviseltek (a két oldal) egy-egy képviselőjét az előterjesztő tárca — a Titkárságon keresztül — meghívja, akik a vitában tanácskozási joggal vesznek részt.” Az Érdekegyeztető Tanács működése, IX. fej. 6. pont. Uo.
- 44 Ezt a formát nagyon fontosnak tartották, hogy „a döntések előtt jelen lehessenek”. „A legjelentősebbnek azt tartom, hogy részt tudunk venni a parlamenti bizottságok munkájában és itt ki tudjuk fejteni álláspontjainkat. Az OKISZ jelenléte a törvényhozás munkájában így cselekvő erővé vált.” Interjú Sümeghy Csabával az OKISZ elnökével. Figyelő, 1992. január 9.

- ⁴⁵ Sokszor elég az, ha az érdekképviselő vezetéséből, szakértői gárdájából valaki jól ismeri, baráti viszonyban van a bizottság elnökével vagy elnökhelyettesével.
- ⁴⁶ A MAOSZ főtitkára (Kovács Géza) egyben az ÉT munkaadói oldal részéről megbízott titkára is. (Az ÉT-nek három titkára van; egyet a kormány, egyet a munkaadók, egyet a munkavállalók delegálnak.)
- ⁴⁷ Egyes szervezetek, mint pl. MGYOSZ, VOSZ szerepe az ÉT-ben marginálisnak mondható. A munkaadói oldalon a legaktívabb a MAOSZ, míg a munkavállalói a LIGA és az MSZOSZ.
- ⁴⁸ Ez jelenti — a gazdasági adatok iránti általános információéhség miatt — az ÉT nagy vonzerejét nemcsak az érdekvédelmi szervezetek, hanem az őket képviselő szakértők számára is. A friss adatokhoz való hozzájutás az az előny, ami miatt tiszteletdíj nélkül is szívesen vesznek részt a szakbizottságok munkájában.
- ⁴⁹ Ezt az álláspontot képviseli írásában Bossányi (1992). Az érdekszervezetek részéről is többen az ÉT döntési (együtdöntési) jogkörének bővítését szorgalmazzák, és a jövőben az ÉT-t mint egy kétkamarás parlament alsóházát látnánk szívesen.
- ⁵⁰ A jogi garanciák megteremtése (pl. az érdekképviselői törvény) mellett az érdekszervezetek leginkább azt hiányolták, hogy a kormánnyal nem lehet „gentleman's agreement”-et kötni. „Az is igaz, hogy tapasztalunk kell nap mint nap, hogy hiányzik a munkaadók, a munkavállalók szervezetei és a kormány között az a bejáratott kapcsolatrendszer, dialógus és egymás érveire való érzékenység, amely nélkül aligha lesz elérhető, hogy az ÉT szabályainak megfelelően konszenzuson nyugvó döntések születessenek.” Interjú Sümeghy Csabával az OKISZ elnökével. Figyelő, 1992. január 9.
- ⁵¹ Ezen nem szereplő témákat is felvehetnek az ÉT saját munkaprogramjába.
- ⁵² Az érdekcsoportok nyilvánvaló érdeke az, hogy a döntési folyamat mielőbbi fázisába bekapcsolódjanak. Az idő múlásával ugyanis egyre csökken az érdekérvényesítési lehetőségek köre (lásd Miller 1990: 200–206).
- ⁵³ „A törvényelőkészítéshez kapcsolódó tárcaközi egyeztetésből ugyanis a legtöbb szervezet kimarad. Az, hogy megkapjuk-e vagy sem az egy-egy tárca által kidolgozott koncepciót, többnyire azon múlik, hogy milyen kapcsolatot tudunk kialakítani az adott minisztériummal, illetve milyen személyes kapcsolatot a minisztérium vezetőjével.” Egy főállású szakértő véleménye.
- ⁵⁴ A KISOSZ egyik szakértője szerint „az ÉT hiába hallatja a hangját, ha kormánydöntés után pénteken tárgyalunk egy előterjesztést, ami hétfőn már a parlament előtt van”. Ilyen eset többször is előfordult az ÉT eddigi története során. „Ez történt az államháztartási reform, a társadalombiztosítási koncepció, a vagyonpolitikai irányelvek, a privatizációs és tulajdonpolitikai koncepció, illetve a 92-es évi adózás és a költségvetés irányelveinél. Ezekről úgy kellett volna véleményt mondaniuk a szociális partnereknek, hogy közben a módosítás, az alternatívák felvázolásának lehetősége — elúszott” (lásd Bossányi 1992).
- ⁵⁵ Az érdekszervezetek egybehangzó tapasztalata alapján ez az arrogancia nem az egész kormányzatra „en bloc” jellemző. Míg e téren Schamsula munkaügyi államtitkár, vagy Kupa pénzügyminiszter legendás személynek számít, addig vannak kompromisszumképes kormánytényezők is.
- ⁵⁶ Ez történt például a Munka Törvénykönyve és a társadalmi önkormányzat összetételére vonatkozó megállapodás esetében.
- ⁵⁷ Németországban a parlamenti, a kormány és az egyes minisztériumok ügyrendi szabályai határozzák meg az érdekképviselők meghallgatásának rendjét. Pl. „a parlament biztosítja a lehetőséget arra, hogy parlamenti bizottságok, többek között szakértők, érdekképviselők nyilvános meghallgatását rendelje el”; „a szövetségi kormány ügyrendjének 10. paragrafusa kimondja, hogy a kormányhoz kérelemmel forduló küldöttségeket a szakminiszternek kell fogadnia”; a szövetségi minisztériumok ügyrendje „a csúciszervezeteknek a törvényjavaslatok előkészítése terén biztosít jelentős szerepet. E rendelkezés értelmé-

ben a törvények előkészítéséhez szükséges dokumentáció és egyéb anyagok beszerzése érdekében »bevonhatók az érintett szakmai körök képviselői« (Sándor 1989: 23–24.).

- 58 „Bár Magyarországon törvény teszi lehetővé egyebek mellett a munkavállalói érdekvédelmi szervezetek alapítását, lépten-nyomon a szervezkedés jogának durva megsértését tapasztaljuk. Legutóbb például a Bakony Művek egyik üzeméből kaptunk olyan jelzést, hogy amikor az alkalmazottak egy csoportja munkástanácsot akart létrehozni, a vállalat vezetése nyíltan kihirdette: aki nem marad a régi szakszervezetben, azt ki fogják rúgni.” Interjú Palkovics Imrével, HVG, 1991. április 13.
- 59 Az IPOSZ elnökhelyettese (Kassai Róbert) egyben a Világkiállítási Fórum elnöke is. A fórum székhelye pedig az IPOSZ-székház.
- 60 Ennek fejében a VOSZ mindig számíthat az NGKM támogatására. „A magyar gazdaságban egy éven belül élénkülés, két éven belüli fellendülés várható, nem utolsósorban a vállalkozóknak köszönhetően — mondotta Kádár Béla külgazdasági miniszter azon a keddi megbeszélésen, amelyet Palotás Jánossal, a VOSZ elnökével folytatott. (...) A tárgyalás végzetével Kádár Béla és Palotás János megállapodást írtak alá, amelynek értelmében a kereskedelemfejlesztési alapból 84 millió forint jut idén a vállalkozók piacra jutási esélyeinek növelésére, általában a vállalkozók támogatására főként oly módon, hogy anyagilag segítik hazai és külföldi bemutatkozásukat a különféle vásárokon, rendezvényeken.” Magyar Hírlap, 1992. március 4.
- 61 Magyar Hírlap, 1991. október 19. A világkiállítás megrendezéséért folyó aláírásgyűjtés ötlete nem a VOSZ-tól származik. A cikkben említett „budapesti polgárok” eredetileg helyi népszavazást szerettek volna kicsikarni, de Palotás parlamenti fellépése és saját aláírásgyűjtési akciójának bejelentése után csatlakoztak a VOSZ akciójához (lásd Népszavazás a világkiállításért? Magyar Hírlap, 1991. október 22.).
- 62 Az egyes nyugat-európai országokban működő IPOSZ-irodák létrehozásában az IPOSZ nagymértékben támaszkodhatott az NGKM-mel ápoljt jó kapcsolataira.
- 63 „Meg kell teremtenünk annak intézményes feltételeit, hogy a magyar kisipar eséllyel pályázhasson a gyakorlati megvalósításra irányuló munkákra, önálló szállítóként és alvállalkozóként egyaránt. El kell érünk, hogy a központi és a vidéki beruházásokban, szállításokban, szolgáltatásokban, működtetésben a kisipar érdemi szerephez juthasson. (...) Mindezek egyik fontos feltétele, hogy a Világkiállítás szervezésében részt vevő irányító, szervező, befektető stb. intézményrendszerrel, az IPOSZ már most, szoros kapcsolatot építsen ki.” IPOSZ — Magyar Kézműves Kamara III. Országos Küldöttgyűlése, IPOSZ Híradó, 1992. 4. szám.
- 64 A gazdasági érdekvédelmi szervezetek számára a Pénzügyminisztérium „terra incognitá”-nak számít. A közelmúltig egyiküknek sem sikerült személyes kapcsolatot kiépítenie az itteni vezetéssel.
- 65 Interjú Sümeghy Csabával. Figyelő, 1992. március 12.
- 66 Nemcsak a szakszervezetek alkalmazzák előszeretettel a sajtóban megjelentett kiáltványokat, nyílt leveleket, állásfoglalásokat, hanem a gazdasági érdekképviseleti szövetségek is. Elég itt a VOSZ-nak a kormány EK csatlakozási ütemezését bíráló állásfoglalására (Magyar Hírlap, 1992. április 9.); az IPOSZ-nak a „Magyar Köztársaság Országgyűléséhez” címzett kiáltványára (Iparos Újság, 1992. április 11.), a miniszterelnöknek írt nyílt levelére (uo.) vagy a KISOSZ-nak az Akotmánybírószághoz megküldött beadványára gondolnunk.
- 67 Mi csak becsléssel próbálkozhatunk. Coleman–Grant (1988) kilenc ország üzleti érdekszövetségének empirikus vizsgálata alapján sorolta be az egyes szervezeteket a skála különböző szintjére.
- 68 Ez a tendencia a parlamenti választások közeledtével függ össze.

- ⁶⁹ Az OKISZ vezetésének tervei szerint minden párt vezető személyiségét meghívják egy-egy elnökségi ülésre. A sort Tölgyessy Péter SZDSZ elnök nyitotta meg áprilisban (lásd Népszabadság, 1992. április 25.).
- ⁷⁰ „A társadalombiztosítási törvény változtatása során a KDNP módosító indítványai meszesemenően figyelembe vették az IPOSZ javaslatait és a tagság érdekeit. Éppen ezért továbbra is fontosnak tartom, hogy az IPOSZ elnöke parlamenti mandátumhoz jusson. Ha ez a kísérlet most nem jár sikerrel, ez nem jelenti, hogy a célt érdemes lenne földadni. A KDNP a kizárólagosság igénye nélkül a továbbiakban is szívélyes és segítőkész politikai partnere kíván lenni a magyar iparosoknak. Az együtt elvégzett kampánytevékenység során egyértelművé vált számomra, hogy a két szervezet kölcsönösen sokat tehet egymásért.” Részlet Surján László 1992. március 17-i leveléből. *Iparos Újság*, 8. szám, 1992. április 11.
- ⁷¹ 1992. március 29-én, az IPOSZ III. Országos Küldöttgyűlésének döntése értelmében.
- ⁷² IPOSZ III. Országos Küldöttgyűlése, IPOSZ Híradó, 1992. 4. szám.
- ⁷³ Az együttműködés Zwack Péter szerint „kizárólag gazdaságpolitikai” célokat tűz ki. „Erdős lobbizással szeretnék kikényszeríteni, hogy szakértőink javaslatai alapján jó irányba fordítsák az ország szekerét” (lásd Világgazdaság, 1992. április 17.).
- ⁷⁴ A dolog háttérében az MGYOSZ elnökségének egyik menedzser tagja (Pálfi Sándor, a TVK vezérigazgatója) elleni helyi MDF-szervezet irányította kampány állt. „Irtózáttal tölt el, amikor ma egy gyár szakemberei a város kormánypárti pártszerveivel azon vitatkoznak, hogy ki legyen az igazgató”. „A választások idején naivak voltunk.” Weyer Béla interjúja Vadász Péterrel az MGYOSZ alelnökével. HVG, 1992. március 28.
- ⁷⁵ Kocsis András–Széles Gábor: Második kiegészítést! Magyar Hírlap, 1991. augusztus 3.
- ⁷⁶ „Széles Gábor a szövetség elnöke kifejtette, hogy a mai állami vállalatok élén többnyire már rátermett szakemberek állnak, akiknek a tudására szükség van, s utal arra, hogy amíg a pártállam idején a magánvállalkozókat nyomták el, hiba lenne az ellenkező végletbe esni. Ugyanakkor csupán az elnökség egyharmada lehet állami vállalat vezetője, s az alapszabály módosításához egyhangú többség szükséges.” *Magyar Hírlap*, 1991. november 21.
- ⁷⁷ Szalai Erzsébet szerint ha ez bekövetkezik, és ha „nem jön létre a munkavállalók differenciált érdekképviseletére képes, hiteles politikai szervezet, akkor (...) a munkavállalói érdekek nagy valószínűség szerint szabályozatlan, artikulálatlan formában törhetnek felszínre”, és „óhatatlanul »kliensburzsoázia« jön létre, melynek viselkedése leginkább a politikai szférával összefonódó »szocialista« nagyvállalati vezetők lobbizó magatartásához fog hasonlítani.” Déjă vu, Figyelő, 1991. szeptember 12.
- ⁷⁸ A század első felében mintegy 400 tagot számláló GYOSZ céljai között is kitüntetett helyen szerepelt gyáriparosoknak a politikai elitel való kapcsolata. A GYOSZ újságjában „a legmasszívabb normákkal a gyáriparosok politikai szerepének megítésélénél találkoztunk — a húszas évek végéig követelés formájában; később tényként. A normák közös eredője a gyárosok politikai tényezőként való elismerése volt, mégpedig kettős értelemben; egyfelől az iparállam eszméjéből kiindulva úgy vélték, hogy a politikai vezetés közzgazdasági szakértelmét emelendő van rájuk szükség; másfelől gazdasági erejük és tekintélyük elvén jogos a jussuk a politikai életben való részvételre” (Kovács 1989).
- ⁷⁹ Wilson a neokorporativizmust mint „relatív” kategóriát kezeli, amely az egyik országra pl. Ausztriára jobban jellemző, mint például Angliára; hozzátéve ehhez azt, hogy vannak teljesen neokorporatív berendezkedésű és egyáltalán nem neokorporatív jellegű országok (lásd Wilson 1988: 109).
- ⁸⁰ Taktikainak tekinthető az IPOSZ, MGYOSZ és az OKISZ együttműködési megállapodása a vállalkozóknak az EXPO '96-ban való egyeztetett részvételéért, vagy az IPOSZ és a VOSZ együttműködését az EXPO kiharcolásáért. Stratégiai együttműködésről határozott a nemrég még konfliktusban lévő MGK és a VOSZ, és ilyen kapcsolat van a MAOSZ és az MGK között is.
- ⁸¹ Azaz kizárva az államnak az érdekszövetségek életébe való beleszólási lehetőségét.

- ⁸² Mind az IPOSZ, mind a KISOSZ a közvetlen parlamenti képviselő mellett szállt síkra, az MGYOSZ „politikuskokat kíván teremteni”, de még az eddig apolitikus MAOSZ sem zárkózott el attól a gondolattól, hogy a következő választásokon egyes politikuskok kampányát támogassa.

HIVATKOZÁSOK

- Bossányi Katalin 1992. Szociális partnerek — pórázon. *Mozgó Világ*, (18. évf.) 1, 51–61.
- Coleman, William–Grant, Wyn 1988. The organizational cohesion and political access of business: a study of comprehensive associations. *European Journal of Political Research*, (16. vol.) 467–487.
- Grant, Wyn–Martinelli, Alberto–Paterson, William 1989. „Large firms as political actors: a comparative analysis of the chemical industry in Britain, Italy and West Germany”. *West European Politics*, (vol. 12.) 2 (ápril), 72–91.
- Herczog László 1991. Az Érdekegyeztető Tanács első esztendeje. *Munkaügyi Szemle*, 9, 3–6.
- Kovács Éva 1989. A gyáriparosok sajtója, „melynek olvasóközönsége a magyar közgazdasági élet elitje” 1900–1944. *Társadalomkutatás*, 1, 106–119.
- Kurtán Sándor–Sándor Péter–Vass László (szerk.) 1990. Magyarország Politikai Évkönyve — 1990. Budapest: ALULA, OMIKK
- — — (szerk.) 1991. Magyarország Politikai Évkönyve — 1991. Budapest: Ökonómia Alapítvány, Economix Rt.
- — — (szerk.) 1992. Magyarország Politikai Évkönyve — 1992. Budapest: Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány, Economix Rt.
- Lázár Guy 1991. Újabb közvéleménykutatás a szakszervezeti mozgalomról. *Medián*, 1991. december
- Martinelli, Alberto 1979. Organized Business and Italian Politics: Confindustria and the Christian Democrats in the Post-War Period. *West European Politics*, 2, 67–87.
- Miller, Charles 1990. Lobbying. Understanding and Influencing the corridors of power. (Second edition), Oxford–Cambridge, Massachusetts: Basil Blackwell
- Olson, Mancur 1982. A kollektív cselekvés logikája. *Szociológiai füzetek*, 26.
- 1987. Nemzetek felemelkedése és hanyatlása. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó
- Orolin Zsuzsa 1992. A makroszintű érdekegyeztetés kialakulása az átmenet időszakában. *Munkaügyi Szemle*, 18–23.
- Sándor Tamás 1989. A gazdasági érdekképviselők az NSZK-ban. *Állam és Jogtudomány*, (31. évf.) 1. 5–56.
- Szalai Erzsébet 1990. Gazdaság és hatalom. Budapest: Aula Kiadó
- Tölggyessy Péter 1988. Gazdasági érdekképviselők Magyarországon. Budapest: MSZMP KB Társadalomtudományi Intézete
- Weber, Max 1967. Gazdaság és társadalom. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó
- Wilson, Graham K. 1990. Interest Groups. Oxford–Cambridge, Massachusetts: Basil Blackwell
- Wootton, Graham 1975. Pressure Groups in Britain. 1720–1970. London: Allen Lane

